

IV. FEJEZET.

MIÉRT KELLETT A KIRÁLYSÁG HATALMA MELLETT AZ ALKOTMÁNYNAK KIFEJLŐDNIÉ.

Az előbbi fejezetben Szent István művét Nagy Károly és Hódító Vilmos alkotásaival hasonlítottam össze. Ugyanennek a párhuzamnak a folytatása domborítja ki a legvilágosabban azokat a tényezőket, a melyek nálunk a nemzet önkormányzatának utat törtek.

A három ország történetének egybevetése bizonyítja a legjobban, hogy a magyar szabadságnak a királyság ereje biztosította fejlődését, s hogy Verböczy alkotmányát az Árpádok óta életben maradt királyi hatalom készítette elő.

Nézzük mindenekelőtt Franciaország fejlődését és hogy miként rontja meg ott a hűbérrendszer a régi szabadság azon nagybecsű hagyatékát, a melyet a leghatalmasabb királyok sem bírtak elpusztítani. A mit itt tapasztalunk, az ellentéte annak, a mi nálunk történik, s azt bizonyítja, hogy a királyság ellenőrző és összefoglaló hatalma nélkül a középkorbeli társadalom nem bír nemzeti alkotmányt létrehozni, mert képtelen valóságos nemzeti életet folytatni.

Nagy Károly tartott nemzeti gyűléseket. Csak fölvilágosításokat, tanácsokat várt tőlök; de még így is becsesek lehettek volna a szabadságra nézve. A nagyok, a számot tevő egyének összesereglése a birodalom minden részéből éleszti a közérzületet, s gyöngé királyok idején, zavarok és

külső veszélyek alkalmával, a nemzeti jogok megerősítését idézheti elő. A nemzeti gyűlések és a velők kapcsolatos szabadságok ébren tartják a hagyományokat. Mindez elhamvad, mihelyt az ország ízekre szakad. A királyi kormányzat nem lehetett meg az állam ősi intézményei nélkül; szüksége volt rájuk mindaddig, a míg a nagy területű állam egységes életet élt. Mihelyt azonban az ország kormányzatilag egymástól független részekre szakad, fölöslegessé válnak a régi szervek. Minden vidék csak saját dolgaival, saját apró érdekeivel törődik. A birodalom ügyei mindenkire nézve közömbösekké lesznek. A kor hatalmasai, a nagy hűbérurak, nem a nemzeti élet fölvirulására, nem közjogok szerzésére gondolnak. Souverainek, kik saját birtokukon törvényt hoznak, bíraskodnak, pénzt veretnek, adót szednek s a birodalomtól teljesen függetlenül háborút is viselnek. Nem érdekli őket, hogy a birodalom számára minő törvényeket hoznak, hogy a birodalmat miként igazgatják, s hogy tartanak-e nemzeti gyűléseket vagy nem. Biztosságukat nem az országos törvényekben, nem az életrevaló közintézményekben, hanem saját kőfalaikban és az aczélpánczélokban keresik. Egymással való érintkezések nemzetközi alakot ölt. Független fejedelmek alkudozásai, szerződésai váltják föl a közakarattal hozott törvényeket. Még azok a hűbérurak is, a kik a királylyal szemben némi alárendeltségben maradtak, csak egyes ünnepeknél, a hűbér rendjével kapcsolatos egyes alkalmakkal jelennek meg a souverain udvarában. Az egész országot egyformán érdeklő közügyek intézése már nem foglalkoztatja őket sem. Az alhűbéresek pedig teljesen elmaradnak a központtól. Ők kötelességeket és jogokat csak közvetlen urukkal szemben ismernek. A királynak és az államnak ügyei nem tartoznak rájuk. Az egyes részek anynyira függetlenekké lesznek egymástól, hogy igazán érzett közérdekek nincsenek. A közintézmények működése

megszűnik, mert nincsenek közügyek. A régi idők emlékeiből egyedül a királyság marad fenn. A régi nemzeti élet emlékét egyedül ő őrizte meg, a régi nagy hagyományok csupán hozzá fűződnek. Óriás felsőséget biztosít ez neki, mihelyt a középkor vége felé a hatalmi viszonyok újra lelket öntenek beléje.

A közsabadságot vele szemben csak új intézmények teremtésével védhetni meg. Csakhogy ezek megalkotására nem minden korszak képes, a mint a természet sem bír az év minden szakában egyenlő bőséggel teremteni. A nemzetektől csak nagy ritkán telnek szerves intézmények. Ezért végzetes, ha a meglévők összeomlanak.

Mikor Franciaországban a hatalmi viszonyok a királyság javára fordulnak és az újra alakított egységes állam híjával van a közsabadságot szolgáló ősi intézményeknek, a társadalom nem élte az alkotás ilyen szerencsés korszakát. Erőtlen volt új jogok szerzésére, nem voltak meg azon kivételes tulajdonságai, a melyekkel szabad alkotmányt lehet alapítani. A hatás, a melylyel a hűbérrendszer a szellemekre volt, útját állta az ilyen mű keletkezésének. A nemzeti egység megbontásával nemcsak a szabadságot szolgáló régi közintézmények életgyökerei haltak el, hanem önkormányzati szervek alkotására is képtelenné vált a társadalom.

Csak az a nemzet biztosíthat magának részt ügyei vezetésében, a mely erre a célra törő erős akarattal bír; arra pedig, hogy alkotása állandóul szilárd legyen, elkerülhetetlenül szükséges, hogy a nemzet különböző elemei összetartsanak és a szabadsággal élni tudjanak. A hűbérrendszertől eltörődött nemzetben azonban megsibbadt az akarat, hogy szabaddá legyen, s elhalt a képesség, hogy a szabadsággal a hozzávaló módon éljen, hogy az önző társadalom közös célokra egyesüljön.

A mi után áhítozott, az a belső béke, a rend, az egy-

ség volt. A szabadságot pedig ki kell küzdeni. Midőn valamely nemzet minden más fölébe a nyugalmát helyezi, szabad alkotmány megalapítására, mely csak izgalom, harc és áldozatok árán víható ki, nem alkalmas.

A hűbérrendszer túlhajtásai következtében a haladás első föltétele az egység helyreállítása lett. A nemzet jobb-jainak törekvése erre irányult. Boldogabb jövőt csupán a kis zsarnokok megfékezésétől várhattak.

Számtalan különféle jog, különféle igazságszolgáltatás, különféle vám- és pénznem, a harc jogával és eszközével biró annyiféle hatalom vetett gátat az anyagi haladásnak, akasztotta meg a kereskedést, zavarta a közbékét és a közbiztosságot.

Ezeket a veszélyeket kellett elhárítani. Midőn a királyság nagy hivatásának tudatában e föladat megoldásához fogott; midőn fokról fokra növelte a területet, a melyen uralkodott; midőn tartományról tartományra terjesztette a béke áldásait; midőn a különféle jogokat és jogszokásokat rendezte és egyesítette; midőn biráskodását országszerte kifejlesztette; midőn a sok vámot megszüntette és egységes, következetes gazdasági politikát kezdett folytatni, és egyidejűleg az ország tekintélyét kifelé öregbíteni iparkodott: a nemzet szíve hozzáhajlott. A nemzet igaz érdeke és hiúsága egyaránt arra hatottak, hogy a király hatalma növekedjék. A király iránya megfelelt a század várakozásának. Az erőnek pedig ez a forrása. A ki mindenkítől szükségesnek érzett munkát végez, az, legalább életrevaló népnél, számíthat támogatásra.

Természetes tehát, hogy Franciaországban a nemzet zöme a király köré sorakozott. A polgárság érdektársává és vak eszközévé lett. A szövetség, mely köztök létrejön, nem köti meg a király kezét, nem biztosít a nemzetnek nagy közjogokat, sőt még a városok autonómiáját sem

tartja fönn érintetlenül, a melyet e frigy kezdetén a hűbérrendszer virágzása idejében megerősített. A mit a község, az autonom város vesz, midőn aláveti magát a királynak, busásan megtérül az egyénnek, a polgárnak. A rendet és a békét, mint boldogulása első föltételét, a középosztály mindennél többre becsüli s ha ebbeli várakozásának a királyság megfelel, föltétlenül számíthat rá. Mi kell neki más? De még ennél is többet nyer. A jobbmódú polgárságnak tág mező nyílik a királyi igazgatás és jogszolgáltatás kifejlesztésével. Parlamentekben, a többi bíróságokban és a köz-igazgatásban érvényesülő hatalma busásan kárpótolja azért, hogy megszűnik a városok zsarnoka lenni. A királyi érdekek apostolává lesz, s a régi actákat, törvényeket és szokásokat kutatva, keresi a címeket, a melyek jogán a királyi hatáskör kibővíthető. Adómentességben és különféle privilegiumokban is részesül. A nemesség mellett hatalmas rendet alkot, a mely az állam mindennapi teendőit végzi. Idővel kezébe keríti az összes hatalmat, mely előbb-utóbb mindig azoknak válik osztályrészévé, kik az állam ügyeit intézik. Előbb eszközök voltak, később ők lesznek az igaz urak. Ettől a kortól azonban még messze vagyunk.

Az alsóbbrendű polgárság becsvágyát ugyan nem kecsegteti ennyi jóval a királyság, de megszabadítja két zsarnokától: a szomszéd feudális uraknak mindig fenyegető becsapásaitól és rablásaitól, s a városok patriciusainak önző uralmától. Ha kap is új zsarnokot, ez messze él tőle, s nem bírja úgy megkínózni s megalázní, mint a közellévő kisebb úr. Mennél nagyobb úrtól ered, annál könnyebben elviselhető és annál inkább elfogadható a zsarnokság. Az önérzet kevésbé sínyli meg.

A polgár oly iskolából került ki, melynél különbet egy despota sem kívánhat engedelmes alattvalók és használható eszközök nevelésére. A mód, a melylyel a ne-

messég vele bánt, alkalmazkodóvá, opportunistává tette őt. A demokratikus dölyf, a mely semmivel sem marad mögötte az arisztokratikus gögnek s a mely utóbb éppen olyan éles ellentétbe jutott az udvaronc alakjával, mint amaz, még szunnyadozott. A sok apró úrnak századokon át tartott uralma az alájuk rendelt osztályokban az engedelmességet, a személyes szolgálat és kegykeresés hajlamát nagyra növelte. A polgárság vezetői a súlyos körülményekhez mértén simulékony, ravasz politikával kormányozták a városokat s a büszke feudális urak előtt hajlongva, idők jártával az alkalmazkodásnak és a munkabírásnak az a keveréke támadt bennök, a melyet hivatalnokában a legtöbbre becsül a zsarnok.

Önérzete nem akadályozza benne a polgárságot, hogy mások politikáját szolgálja, hogy ura parancsaihoz képest különböző irányokat kövessen; képzettsége pedig javára válik minden ügynek, a melyet fölkarol. Gyúrni lehet, mint az akarat nélkül való anyagot. Egészen bizonyos, hogy nem a polgárság az, mely a szabadságot ki fogja vívni.

Jogokért, alkotmányért nem hajlandó föláldozni, a mi után oly sokáig epedett: a békét és a rendet, a zavartalan munka első föltételét.

A kisebb nemességre is sok tekintetben hasonló érdekek és érzelmek vannak hatással. A hűbérrendszer századai közben a kis urakat lassankint legyőzik, elnyelik a nagyobbak. E kisebb urak alkotják a nagyobbak udvarát. A vagyon egy kézben marad. A családok fiatalabb tagjai a hatalmasabb hűbérúr, a kis fejedelem köré csoportosulnak. Tőle várják szerencséjüket. Nála megszokják a személyes szolgálatot, a kegy hajhászását s azt a megalázó állapotot, hogy boldogulásuk attól függ, mennyire bírják uruk tetszését megnyerni. Ahhoz képest rendezik be életüket, beszélnek,

hizelegnek, mulattatnak, a mint a kis királynak, herczegnek vagy grófnak kedvére van.

A királyi hatalom megnövekedésével e sok szerencsevadász a cserén csak nyer. A párisi udvar inkább kecséget kalanddal, élvezettel, haszonnal, mint a tartománybeli kisebb központ. Nem kell új szokásokat fölvenniök, nem kell hizelegni megtanulniok, csak folytatniok kell, a mit eddig tettek s nagyobb szintéren, gazdagabb jutalom reményével játszhatják régi szerepöket. XIV. Lajos udvarának a nagy hűbérurak székhelyei voltak az iskolái.

A királyság ügyesen kezeli e vitéz, de hiú népet, mely nem teljesít országos kötelességeket, mely más munkát, mint a katonásdit megvet, a közigazgatásban nem vesz részt, származására, rangjára rátartós, de büszkeségét össze tudja egyeztetni azzal, hogy a hatalmasabb uraknak csapja a levét. A király czímet, rangot, nyugdíjat biztosít neki, privilegiumokkal halmozza el, jól bánik vele, udvari állások adományozásával fokozza hiúságát, eteti, itatja, mulattatja, mint hajdan az imperatorok a római népet. Meg is nyergeli teljesen.

Ezen önző szempontokon és a szokás hatalmán kívül nemes ösztönök is hatottak arra, hogy a nemzet zömét a királyság köré csopotosítsák.

A francia hazafias érzés az angol háborúk idején fejlődik ki. A mi nálunk, az idegen fajokkal szembe került egységesebb nemzetben kezdettől fogva megvolt, az ott csak századok multán érik meg. A veszély, a melylyel az egységes Anglia a megoszlott, izekre tépett francia nemzetet fenyegette, értette meg vele az egység szükségét. Az első diadal, melyet a végleges győzelem útján kivív, a királyság emlékéhez fűződik. A francia hazafiui érzés a nemzetnek a hűbéruralommal járó megoszlása ellen ébredő reactiója. Fáj neki a vidékek független, önző élete. A nemzeti test

belső egységének helyreállítását sürgeti. Minden erejével a király szolgálatába lép, a ki soha nem lankadó kitartással nemzedékről nemzedékre az egység megalapításán fáradozik. A szabadság eszményét háttérbe szorítja az állam megalakításának szüksége.

A királyság emelkedő hatalmának egyetlen természetes ellenfelei a nagy hűbéresek. Az új állam az ő birtokaiknak és hatalmuknak a rovására alakul meg. Önmagukat, jogait és érdekeiket védik tehát, midőn vele szembeszállnak.

De éppen azért, mert csak ezt teszik, meddő a nemzetre nézve az ő harcuk. Ezért nem fejlődhetett ki küzdelemből komoly alkotmányos élet. Saját független uralmukat akarják helyreállítani. Ha ezt nem érik el, azon iparkodnak, hogy családjuknak kiváltságokat szerezzenek.

Történeti multjuk és ennek hatása alatt megfogamzott önző céljaik miatt ellenök fordulnak a nemzet jobbjai. Nem alkotják a nemzeti erő természetes központját, nem vezérei valamely nemzeti koalíciónak, nem zászlóbontói valamely nemzeti programnak. Magukra maradnak, mert csak magukra gondolnak. Győzelmök az országnak lett volna kára, az ország egységét ejtette volna veszélybe. Ha diadalmaskodnak, kiki a maga tartományának lesz megint ura és Franciaország visszatér a foederatio útjára.

Egyáltalában minden alkotmányos fejlődésnek gátot vet, hogy az ellenzék a régi kerékvágásban marad s a particularismus talajából táplálkozva nem keres az egységes nemzet számára szabadságbeli biztosítékokat. A nagy kérdés, mely az elméket foglalkoztatta s a hosszú küzdelemnek tulajdonképpeni tárgya volt, mert csak lassankint, századok munkája után lett az utolsó Karolingok idején széthulló monarchiából XIV. Lajos központositott Franciaországa, a nagy kérdés nem az volt, hogy a szabad alkotmányé, vagy pedig az absolutismusé legyen-e a jövő,

hanem az, hogy a foederalismus vagy pedig az egység eszméje diadalmaskodik-e. Ezen kérdés körül csoportosulnak az erők.

Az egységes államnak alkotmányt adni, olyant, hogy minden számottevő elem hasznát lássa és érte az egész nemzet legyen kész síkra szállani, egyik nagyobb pártnak vagy osztálynak sem volt állandó és komoly célja. A királyság az egység előharczosa; a ki hazafiságból vagy önérdekből, tudatosan vagy öntudatlanul ezen irányt mozditja elő, a királyság követője. A kik az ellenkező táborban vannak, elmerülnek azon particularismusban és individualismusban, mely a hűbéruralom virágzó korában az államot szétszaggatta s a szabadságot bénító szellemet hagyott örökül.

Ez a szellem akadályozza meg azt is, hogy az états généraux a királyság hatalmát korlátozó életrevaló nemzeti intézménynyé fejlődjék. Az első hatalmas királyok egyike, ugyanaz a Fülöp, a ki a pápát megalázta, hozta őket létre. Érezve, hogy a nemzet vele tart, új hatalmi eszközt és kényelmes kormányzati intézményt lát az összegyűjtött rendekben. Egészen úgy, mint Nagy Károly, Hódító Vilmos vagy Szent István s általában a középkor valamennyi hatalmas fejedelme, Fülöp is erőt merít a rendek együttlétéből. Ha van közszellem a nemzetben, ez intézmény részt bír magának szerezni az állam hatalmában. Az adómegajánlás joga útján befolyásra tehetett volna szert a kormányzatra.

De a kísérlet meghiusul, mert a három rend nem tudott benne megegyezni. Egymás megsemmisítésére törekedtek. Az ellenzék erejét a helyi érdekekért való buzgókodás, a hűbérkorból származott rendi szellem megszibasztotta. Az egyes tartományok maguk akarták adójuk mértékét megszabni, s ezzel olyant kívántak, a mi a

kor legnagyobb szükségével, azzal az eszmével, a melyet a mult vétkei ellenállhatatlan erejűvé tettek, meg nem fért, a mi az egységes állam igényeivel ellenkezett. Céljukat nem érték el, de meghiusították a rendeknek kísérletét, hogy az állami élet egyik döntő tényezőjévé váljanak.

Az états-généreaux új intézmény, nincs nimbusa. Ha a király erőszakoskodik rajta, a nemzet közömbösen nézi. Nem érzi, hogy életének szüksége van e szervre. Hiába próbálja az elmélet egyik-másik embere az intézményt Nagy Károly champs de Mars-ával összekapcsolni; a nemzet játékszert lát benne, a melyet a király, a mint adott, el is vehet. A rendek a király tekintélyével nem birnak versenyezni. Minden erőfeszítésök ellenére az intézmény az marad, a minek Fülöp szánta, eszköz arra, hogy a népet szabad akaratának színe mellett megadóztassák.

Minden sikeres ellenállást meghiusít a társadalom szét-húzása. A nemességet a polgárságtól elválasztja az ostoba kicsinylés, a melylyel a kékvér a plebejusra néz, s a félelem, a melyet ennek megizmosodása benne kelt. Egymást sem tartják egyformáknak. A nemességben sincs egységes közszellem. A hűbérrendszerrel kapcsolatos különböző mértéke a rangoknak és előjogoknak egymásra irigykedő csoportokra bontja a kiváltságos osztályt is. Sanda szemmel tekintenek egymásra az osztályok és családok. Gyűlölködésök megakadályozza egyesülésöket és oly intézmények megalkotását, a melyeknél fogva a munkában és a hatalomban osztozkodva, az ország kormányzatában közösen vehettek volna részt.

A hol az osztályok nem értenek egyet és nem szövetkeznek egymással, a hol mindegyikök önző és ellenséget lát a másikban, a meglevő szabad alkotmány is veszélyben forog, újnak a kiküzdése pedig lehetetlenség. A hűbérrendszer az osztályok teljes különválását vonta maga után. Az

osztályérzéstől izekre tépett nemzet nem bírja a nagy közérdeket megérteni és szolgálni. Egyedül a királyság karolja föl az állam minden szükségét.

Az administratio is teljesen a király hatalmába kerül. A kik a politika és a közigazgatás terén jártasak, mint a polgárság, híjával vannak a társadalmi függetlenségnek, s így nem képesek az administratióba az önállóság szellemét lehelni; a kiknek pedig, legalább eleinte, megvolt a társadalmi és vagyoni állásuk, hogy a rájuk bízott hatalmat ne engedjék a főnök egyéni szeszélyeinek szolgálatába süllyedni, azok megbizhatatlanok, fegyelemre nem szoríthatók, nem szokhatják meg a törvény tiszteletét; azok a közhatalommal saját céljaik szerint tanultak élni, s most is erre törekszenek, őket tehát nem lehet meghagyni a közigazgatásban. Ilyen a még független és büszke főnemesség. Nem jut része az állam ügyeinek kezelésében. Czfirasággá lesz és semmi mássá.

A kis-királyokból udvaroncok lesznek; nemzeti arisztokráciává válni nem tudnak. Hatalmukért compensatiót abban találnak, hogy kivonják magukat a kötelezettségek alól.

Míg annakelőtte a kiváló társadalmi állást az állam iránt tartozó kötelezettség teljesítése és a vele járó hatalom szülte és jelezte, most a közszolgálat alól való mentesség jár a ranggal. E változással nagyot veszít az arisztokratia, de a szabadság is, mert az állam hatalmának tényleges gyakorlását a középkor alkonyán a burokratia kaparítja el, mely az állandó sereg mellett az absolutismusnak fő eszközévé lesz. Képzetségénél és annál fogva, mert ő a király képviselője, nagy tekintélyre és hatalomra tesz szert, s e tekintélyt és hatalmat egy célra használja: a király parancsainak kérlelhetetlen végrehajtására. Az osztály, a melyhez tartozik s a mely mindent tőle vár, valamint a hivatal, a melyet elfoglal, egyaránt a király érde-

keivel azonosítja. Megalakul, habár még nem olyan teljes tökélyében, mint a forradalom után, de már olyan arányokban, a minőkre e korban sehol másutt nem találunk, a francia hirhedt centralisatio.

A központ beavatkozik a társadalom, az egyén minden ügyébe, s akarata mindenben érvényesül; mindenütt talál hasznavehető, képzett, egyes-egyedül tőle függő eszközökre.

A központositott francia monarchia a legkifejlettebb absolutismus, a melyet a modern Európa ez ideig látott.

A mi jót az absolutismustól várni lehet, beváltja; de a mi rossz, a mi veszedelmes van benne, azt is érezteti. Nagyot lehet vele elérni; de megtöri a nemzet jellemét, elfogyasztja erejét s tehetetlenné teszi arra, hogy önmagáról gondoskodjék. Nagy tettek telnek tőle, de apró nemzetet nevel. Franciaországot Európa élére állítja, de ugyanakkor szomorú jövőjének veti meg az ágát.

De itt megállapodom.

Azt hiszem, kimutattam, hogy a francia absolutismus, mely a XIV. században kezd emelkedni és a XVII-ben éri el tetőpontját, a feudalismussal okozati összefüggésben van; hogy abból a természetes reactióból táplálkozott, a melyet a nemzeti test szétdaraboltságának támasztania kellett, mihelyt a nemzeti érzés ébredezett és a művelődés haladásával a belső békének föntartása elsőrangú érdeké lett; hogy sikerét a nemzet zömének az engedelmességre való hozzászokása mozdította elő; hogy a feudalismus a szabadabb múlt emlékeit őrző nemzeti közintézményeket megsemmisítette; hogy a királyi hatalomnak ellenfelei, a particularismus túltengésénél fogva, nem bírtak nemzeti eszme köré csoportosulva, nemzeti szabadságot kiküzdeni, hanem ki hagyták magukat fizetni privilegiumokkal; hogy a feudalis aristokrátiában nem fejlődött ki az állami szel-

lem, az állam ügyeit felsőbb vezetés mellett szolgáló és a törvényeket híven végrehajtó akarat és képesség; hogy a polgárságot a feudalismus az absolutismus eszközévé alakította; szóval, azt hiszem, kimutattam, hogy a királyságnak a középkor elején beállott hanyatlása hatalmának későbbi növekedését mozdította elő.

Midőn a puszkapor föltalálásával és a rendes hadsereg szervezésével a hatalmi viszonyok a királyság javára alakulnak, hamar erőre kaphat, mert a nemzetnek szüksége van reá. Nagy hivatása, hogy összeforraszsza a hűbéri rendszertől izekre tépett nemzetet. Győzelmét az ország életbevágó érdekei követelik; ezért lehetett mindenhatóvá.

Nálunk és Angliában éppen ellenkező hatása volt a királyság korán kifejlett hatalmának.

A középkor királysága nem bírja a nemzet erejét annyira elsenyveszteni, mint a hűbérrendszer. Főntartja az egységet és megóvja a Franciaországban támadt azon állapottól, a mely reactiót szül, a királyi absolutismust előidézi és igazolja. Az egységes állam megalapítása nem vált a nemzetnek minden más tekintet fölé emelkedő érdekévé, mert szakadatlanul működött.

Franciaországban a túlságig vitt decentralisatio az ellenkező szélsőséget, a túlhajtott központosítást készíti elő. A nemzet az egyik végletből a másikba csap át.

Angliában és Magyarországon a királyi hatalomnak elégséges az ereje az állam széthullásának meggátolására, s ezért nem vetnek ez országokban később a kelleténél nagyobb súlyt a központosítás érdekeire. A decentralisatio nem idézte elő e nemzetek bukását, s ezért nem is gyúlnak lángra a centralisatióért. Az egymást kergető túlzásokat elkerülve, fejlődésök összhangzatosabb és szerveesebb lehet. Nem a váltakozó ellentétek uralkodnak rajtuk, hanem lehetővé válik fokozatos haladásuk.

Az okozatos összefüggést a királyi hatalom túlságos gyöngesége és reá következett túlságos emelkedése között különben az angol és a magyar történetben is észlelhetni.

Mihelyt mostoha körülmények hatásánál fogva a királyság ideiglenesen képtelenné lesz hivatása betöltésére, a közszükség és a közhangulat azonnal hatalma növelését kívánja.

Így következik Angliában az István király idejében lábra kapott chaosra II. Henrik erős kezű kormánya, a III. Henrik uralkodása és a Rózsák harca közben keletkezett zavarra I. Eduárd és a Tudorok reakciója. Így váltja föl nálunk III. Endrét és a reá következett árnyékkirályokat az Anjouk autoritativ kormányzata, a várnai csata után beállott bomlást Mátyás nagy hatalma.

Ez a reactio azonban nem söpri el az örökölt alkotmányt, mert a baj történetök egy korszakában sem nő olyan nagyra, hogy e nemzetek gondolkodása és érzése megbarátkozzék az absolutismussal. Az volt a szerencséjük, hogy a királyságnak mindig elég ereje volt az állapotok ilyen mérvű elfajulásának a megelőzésére.

Míg a feudalismus tabula rasat csinál azon intézményekből, a melyek hajdanában a nemzet önkormányzatának eszközei voltak, a király föntartja, mert nem mellőzheti őket. Hatalma azon fordul meg, hogy benső contactusban van-e a nemzet tagjaival. Ha másért nem, azért törekedik a középkori király az ország nagyjait maga köré gyűjteni, hogy a külföld lássa tekintélyét és a tiszteletet, a mely övezi. Szembeszökővé kellett tennie, hogy köréje csoportosul a nemzet eleven ereje, hogy a nagyok hűségesen ragaszkodnak hozzá, s hogy katonáikat és várakat rendelkezésére bocsátják. Hatalmának ez volt a külső bizonyítéka.

De azért is szüksége volt reá, hogy a nemzet szétszórt tagjait időnkint maga köré gyűjtse, mert tájékozódnia kellett hangulatukról és kívánalmaikról, s mert tudnia kellett, hogy mi történik a vidéken. A mit ma a tisztviselő teljesít, a mit ma a hivatalos titok leplében közölnek a központtal, azt az írásra lusta eme korban, a bizonytalan összeköttetések ezen idejében, csak a személyes összejövetel, a hatalmat viselő nagyok időnkinti összegyűjtése pótolta.

Hogyan nyerhessék meg felfogásuknak, politikájuknak a nemzet számottevő elemeit, ha nem a személyes érintkezésnek, az egyéni befolyásnak időről-időre megújuló módjával? Hogyan növeljék az együttes érzést és összetartást, ha nem hozzák egymással és a koronával contactusba az egymástól messze lakó és sok érdek által különválasztott hatalmasokat? Ha a királynak sikerül politikájának és tervbe vett hadjáratának a nagyokat megnyerni, ez javára szolgál, mert ők azok, a kiknek majdan az áldozatokat hozniok kell. A tőlök is helyeselt vállalat végrehajtásánál inkább számíthatni támogatásukra, mint ha tanácsukkal nem élnének.

Másfelől a nagyok maguk is ragaszkodnak a nemzeti tanács összegyűléséhez, s ha néha terhőkre is esik az egyesülés, benne hiúságuk olyan kielégítését, befolyásuk és hatalmuk olyan eszközét látták, hogy legtöbbször szívesen hozták meg a velejáró áldozatot, s előbb-utóbb jogot láttak benne, a melyről lemondani többé nem akartak. A nemzeti élet kiegészítő részévé lett. Büntetlenül nem lehetett elhanyagolni. Hozzá folyamodnak az erős és a gyenge királyok. A nagyszabású egyéniségek általuk jutnak közvetlen összeköttetésbe a nemzet vezető elemeivel, és segítségökkel hozzák létre azt az összhangot a korona és a közvélemény között, a mely erejüket növeli. Ezen intézménnyel érhetik el, hogy Anteusként álljanak meg azon a

földön, mely izmaikat aczélozza. A gyengék kényszerüségből folyamodnak hozzá.

A király hatalma a maga érdekénél fogva így Angliában és nálunk tovább szövi a szabad kor nagy alkotásainak élete fonalát.

Nem semmisíti meg a nemzet régi szervezetét, mint tette a hűbérrendszer. Főntartja az egységes nemzeti életet és vele főnmaradnak az élet hagyományos szervei.

A korona nem az egyetlen ősi nemzeti intézmény. Nincs szükség reá, hogy a nemzet új alkotmányos szervezet teremtse. Megvan az az intézmény, a melynek útján hajdan jogait gyakorolta, s a mely alkalmas reá, hogy a szabadság fejlődésének ismét alapjául szolgáljon. S megvan ezen intézménynek az az ereje, a melyet semmi sem pótolhat: a nagy hagyomány dicsfénye, a nemzet lelkébe és szokásaiba bocsátott hatalmas gyökere. A nemzettel született, vele nőtt meg és erősödött, s ebben van tekintélyének örök forrása. Ki sem számítható haszon ez a francziák helyzetével szemben.

A közállapotok természetessé is tették, hogy az így főnmaradt nemzetgyűlés tért hódítson. Az elemeknek, a melyek alakították, állása és hatalma az államban olyan nagy volt, hogy az intézmény, a melyben az övék volt a vezető szerep, nem maradhatott sokáig jelentőség nélkül. A középkorbeli királyság, akarva nem akarva, kénytelen volt vele, hogy oly módon kormányozzon, a mely előmozdította a szabadság fejlődését.

Nem a véletlen, nem a fejedelmek szabad akarata, hanem a kor állapota okozta, hogy a királyság részt juttatott a nemzetnek a kormányzásban.

A középkor királyságának az országok természetes állapotai szabtak korlátokat. Miként már láttuk, az általános körülmények mind a helyi erők függetlenségének kedvez-

tek. A hol kivételes okok a királyi hatalom föntartását lehetővé tették, ott is mutatkozott a decentralisatiónak kedvező ezen állapotok hatása, s ha nem is szabatosan meghatározott jogok, ha nem is a maiakhoz hasonló alkotmány, de a valóságos hatalmi tényezők korlátokat szabtak ott is a királyságnak. Olyan terjedelmű országoknak, mint a milyenek az európai nagyobb államok voltak, életét egy központból elfogyasztani, az önálló szellemet és szervezeteket a birodalom minden zugában elnyomni, ebben a korban még teljes lehetetlenség volt.

A népvándorlás idejében Európába jött törzsek mind szabadságban nevelkedtek. A mult hagyománya és iskolája az önkormányzatnak kedvezett.

A klima, a mely Ázsia és Afrika napégette területein a szellemi tevékenységet, az akarat erejét, a friss initiatívát megsibbasztja, s lehetővé teszi, hogy nagy tömegek lomhaságból egy kényúr járma alá hajtják fejüket, Európában másként hat. Föntartja a népekben a lelki és a testi erélyt. Nehéz tehát nekik parancsolni. Hozzájárul, hogy a vallási életet nem ugyanaz a felsőbbség vezette, mint a világi társadalmat, s a kormány ezért nem tehetett szert arra az erkölcsi mindenhatóságra, a melynek segítségével a keleten oly népeknél, a melyek élénk képzelő tehetségök-nél és műveltségi állapotuknál fogva egyaránt a fanatizmus rabjai voltak, már csirájában el bírta fojtani az önálló gondolkozást, az akaratot, az ellenállást. Ezért Európában az absolutizmus megalapítása mindig nagy akadályokba ütközik.

A királyság a középkorban még nem rendelkezett azzal az erővel, a mely képessé tette volna reá, hogy nagyobb nemzeteknél e nehézségekkel megküzdjön, s hogy a társadalmat sarkából kiemelje. Nem volt meg az archimedesi pontja, a társadalomtól független ereje.

Nem volt hivatásbeli, állandó, kellő számú katonasága, a melynek később annyi sikert köszönhetett. Fegyverben állott az egész nemzet, s ha összetartott, a király volt a gyengébb. Ha a társadalom számottevő elemeinek életbevágó érdekeit megsértette, a bántalmat szenvedett csoport riadót fűjt. Könnyű szerrel szánták el magukat a fegyveres ellenállásra, mert a békét kevésre becsülték; a harcznak nagy kárát nem látták; még nem volt összegyűjtött tőkék, érzékeny hitelrendszerök. A királynak kiméletesen kellett bánnia a harczra kész és a harczra képes elemekkel. Ebben rejlett hatalmának legfőbb korlátja. Háború esetén rászorult a nagyok bandériumaira s a kisebb uraknak, a nemeseknek és a közfelkelésnek csapataira. Számolni tartozott velök, mert nem volt módjában, hogy nélkülök vagy ellenök kormányozzon. Ha sikerült őket megosztani, s az erősebb érdeket magához kötni, vagy egyéni felsőbbségével, külföldön elért eredmények kábító hatásával az egész nemzetet engedelmességre készíteni, látszólag korlátlan volt a hatalma. Ilyenkor egyeseket elnyomhatott, egyesek jogait lábbal tiporhatta, egyes cselekedetei zsarnokiak lehettek; de a nagy érdekekkel, a nagyhatalmú osztályokkal ekkor is számolnia kellett. Hatalma csak addig volt nagy, a míg összhangban élt a nemzet zömével. Mihelyt a közhangulaton uralkodni megszűnt, azonnal támadtak olyan ellenségei, kik meg mertek és meg bírtak vele mérközni. A nemzetgyűlésnek már ez is jelentőséget adott. A mikor még kevés biztosított joga volt, már akkor is növelte tekintélyét, hogy a nyers erőt képviselő közhangulat benne nyilatkozott meg. Ezért nem zárkozhatott el a király kérelme és tanácsa elől. A nemzetgyűlésnek időről időre érvényesülő akarata meg præcedenst teremtett reá, hogy követeléseik máskor is teljesüljenek. Midőn pedig az idők folyamában mind több elismert jogot

szerzett, a mögötte álló katonai hatalom biztosította e jogok tiszteletben tartását.

A királynak nem volt burokratíája sem, s így híjával volt azon eszköznek is, a mely később az absolutismus megalapításához vezetett. A közhatalom kezelésében rászorúlt a társadalom független elemeinek, az elismert tekintélyeknek közreműködésére háboruban is, békében is. A középkorban egyedül az egyház volt képes, isteni eredete és isteni hivatása nevében, szolgálait a társadalomtól különválasztani, kizárólag a maga parancsa alá fogni és tekintélyben részesíttetni. A királyoknak ez nem adatott meg. Azzal, hogy valaki a köznek szolgált, még nem szerzett tiszteletet. Jogi és politikai ismereteknek, szakbeli készségnek és mind annak, a mi később a művelt burokratíának súlyt adott, nem volt becsük.

A király tehát, ha czélt akart érni, nem lehetett el a társadalom tekintélyeinek közreműködése nélkül. A közállapotok nem csak arra szorították, hogy maga köré gyűjtse a nemzet számottevő elemeit és föntartsa azt az intézményt, a mely a központban befolyást juttat a nemzetnek a közügyek intézésére; hanem arra is készítették, hogy ezen központi intézménynek szilárd alapot teremtsen az ország minden részében. A kik a központban befolyással bírtak, a nagyokra, a nemesekre, a földbirtokosokra kellett a souverainitás gyakorlásával járó egyes tennivalókat a vidéken is bízni. Ők azonban nem voltak vak eszközei. Egybe növe az osztálylyal, a melyhez tartoztak, s a vidékkel, a melyet kormányoztak, inkább az a veszély fenyegett, hogy a központ alól emancipálják magukat, mint az, hogy az összes hatalom a király kezébe jut.

Inkább a széthullástól kellett mindig tartani, az oligarchia elhatalmasodásától, mint a királyság korlátlanságától. A hol a király a tekintélyét rontó ennyi hatás

ellenére erős bírt maradni, olyan állásra még ott sem tehetett szert, hogy mindenható legyen és állandóan maradjon.

Nincs annyi ereje, hogy a társadalmat szabad mozgásában megakassza, hogy azt az állam ügyeinek vezetéséből kirekeszsze. Csupán annak a megakadályozására van hatalma, hogy a társadalom legkiválóbb tagjai a közhatalmat magántulajdonukká alakítsák át.

A középkorbeli társadalom szabad és számottevő elemei az állam ügyei intézésében való részesedéstől meg nem foszthatók. Gyenge királyság idejében ezek az elemek a közhatalmat egészen eltulajdonítják, s az erős királyság is csak annyit érhet el, hogy e hatalmat állami vezetés, állami ellenőrzés alatt kezelik. Ezért kellett a királyság mellett alkotmányos rendi életnek kifejlődnie.

Az állam munkáját végző társadalom egyik vagy másik alakban a hatalomnak részesévé lesz. A fejlődés törvényei szabják ezt meg. Mivel a király a szabad társadalom munkája, áldozata, közreműködése nélkül hivatását nem bírja követni; mivel a független polgárság vére és pénze védi meg a hazát, s a rendes kormányzat terhes kötelességét is ő vállalja magára, s e mellett a központban nagy-hagyományú intézmény van rendelkezésére, s a vidéken is az állam hatalmát ő kezeli: a király kényszerítve van rá, hogy jogait vele megoszssa.

Az alkotmány kifejlődésére még a hatalom ezen megoszlásánál is nagyobb és üdvösebb következménnyel jár, hogy a királyság vezetése mellett teremtett közállapotok a szabad szellemet nagyra nevelik.

A nemzetek jelleme nem változhatatlan. A körülmények, a melyek között valamely nép huzamosan él, hatással vannak érzelmeire, gondolkodására, szokásaira, tetteire, s jellemének a multból eredt egyes vonásait lassankint átido-

mítják. Egyes hibák és erények meggyengülnek, mert ápolásuk nem talál alkalmas talajra és az emberek elszoknak tőlük; mások megerősödnek, mert szükség van rájuk és folytonos gyakorlásuk éleszti őket.

A magyar, valamint az angol-szász és normann fajokban eredetileg talán nem élt a szabadságnak bensőbb szerepette, s kormányzati képességek sem volt talán különb, mint a frankoké és a galloké. Okunk legalább nincs reá, hogy tehetségeik különböző voltából induljunk ki. Egymásétól eltérően alakult sorsuk e nélkül is teljesen megmagyarázza a később mutatkozott szembeötlő ellentétet.

Az udvarlásra hajló jellem, mely a későbbi századokban a királyok környezetében képződött, ez időkből nem fejlődik ki, mert nincsenek meg a föltételei. Még ismeretlen volt az alázatos engedelmesség, a hizelgés és alakoskodás, a mely később egész osztályokat és nemzedékeket férfiúi értékeiktől megfosztott. A felsőbb osztályok dölőfősek és daczosak voltak. Hatalmuk és nélkülözhetlenségök érzete büszkeséggel vértette őket. Rájuk szorult az uralkodó s kénytelen volt vele, hogy megbecsülje őket.

A király a tőle távol élő középnemességre és a városi polgárságra meg éppen képtelen olyan közvetlen befolyást gyakorolni, hogy hozzászoktassa őket a szolgasághoz. A mire a modern állam mindentlátó és mindenhová eljutó ezer meg ezer eszközeivel, sűrűn osztogatott parancsaival és tilalmaival, napról-napra szaporodó gondoskodásával és atyáskodásával képes, arra a középkori királyság tehetetlen volt. A középkorban csak a százfejű oligarchia, a százkezű feudalismus bírja annyira a mennyire a közvetlen hatalmában levő kis területen ezt az absorbeáló hatást kifejteni. Az erős királyság azonban éppen ennek az osztálynak az elhatalmasodását akasztja meg. Maga nem bír az egész nem-

zet fölött bénító zsarnokságot megalapítani; csak annyi az ereje, hogy ebben mást megakadályozzon. A nemzet zöme így meglehetősen szabad marad. Csak a parasztság jut a földesurak főnhatósága alá. Őt nem bírja a király védelme kellőleg megoltalmazni. A többi osztály azonban nem ismeri azt a gyámkodást, mely a feudalizmus francia túlhajtásaival járt. A középosztályok önértetét és önállóságát nem fojtja el a vaskezével rájuk nehezede helyi zsarnok. A személyes szolgálat nem fejlődik ki oly általános és rendszeres szokássá, mint Franciaországban.

A kölcsönös jogok e ki nem forrott korában két olyan erő, mint a hivatása tudatában egyedül uralkodni akaró királyság és a várainak hatalmas falai mögött magát legyőzhetetlennek tartó, pénzzel és katonával bőven rendelkező oligarchia, a melyet az állam megzabolázni képes, de megsemmisíteni sem Angliában, sem nálunk nem bír, egymással meg nem férhet. Időnkint ki kell közöttük törnie a harcznak.

Az intézményektől meg nem akadályozott és szükségképpen bekövetkező ezen küzdelem pedig az alsóbb osztályoknak módot ad jogaik biztosítására, sőt arra is, hogy helylyel-közzel az állam ügyeinek vezetésére befolyást szerezzenek. Hol az egyik, hol a másik fél keresi szövetségöket; pártállásuk gyakran eldönti a vitát. Ilyen iskolában képezetvén, egészen más emberekké lesznek, mint a kik egy nagyhatalmú várúr szolgálatához szoktak. Növekedő önértetöknél fogva sokkal inkább megbecsülik a szabadságot és természetesebb ellenségei az absolutizmusnak, mint a kik ennek jármát megszokták; részt követelnek maguknak az állam ügyeinek kezelésében, s fokról-fokra a politikai helyzet alakulásához képest meg is szerzik.

Az absolutizmus a legnagyobb kárt mindig azzal okozza, hogy megöli a nemzet szabad szellemét. Ezért nehéz tőle

szabadulnia az oly nemzetnek, a mely huzamosabb ideig elviselte. A középkor királyai olyan terjedelmű országokban, mint az európaiak, s olyan szellemű nemzeteknél, mint a minők a népvándorlással ide telepedettek voltak, nem tudtak a jellemet elsenyvesztő absolutismust megalapítani, s ezért nem voltak veszedelmesek.

A királyi hatalom politikai iskolája e mellett rászoktatja a birtokos és tekintélyes osztályt, hogy a szabadsággal élni tudjon.

Ritka az az eset a történelemben, hogy olyan nemzetek, mint a minők az európai keresztény népesalád tagjai ez időkben voltak, ha magukat kormányozni tudják, rabigába hajtásuk nyakukat azért, mert inkább szeretnek engedelmeskedni, mint szabadok lenni. Midőn valamely nemzet ösztöne urat keres, ez csak azért szokott megtörténni, mert azt tapasztalta, hogy nélküle nem tud megenni, hogy nélküle sokat szenvedett.

Az absolutismust mindig a nemzet tehetetlensége önmaga kormányzására készítette elő és tette állandóvá.

Az a nemzet, a mely a szabadsággal helyesen tud élni, s a melyet nem nála hatalmasabb idegen hódító nyom el, rendesen szabad marad.

Ezért van döntő fontossága annak, hogy a királyság befolyása következtében a társadalom oly iskolában nevelődik, a melyben megszerzi a képességet arra, hogy a törvények parancsait, a fejlődéshez szükséges rendet és korlátokat maga védje meg. Magát meg tudja fegyelmezni, s ezért nem szorult reá, hogy más fegyelmezze meg.

A királyság tágabb szintért nyit tevékenységének, mint a hűbérrendszer. Országuk, nemzetük sorsa foglalkoztatja a polgárokat s nagyobb egységek, magasztosabb fogalmak hatása alá jut életük és érdekeik alakulása, mint azoké, a kik a véletlen szeszélyénél és nem a szerves összefüggésnél

fogva együvé került valamely vidéken, egy-egy tartományban vagy egy-egy várúr birtokán futják meg kicsinyes pályájukat.

A nemzet vezető elemei a királyság ellenőrzése mellett szolgálják a nagyobb államot. Ezen az úton támad bennök a politika vezetésére, a parancsolásra szükséges gyakorlati szellem. Az állam mindennapi munkáját végezve, megismerkednek az állam el nem hanyagolható érdekeivel, az élet nehézségeivel. Nagyobbszabású politikai tettekre lesznek képesekké, mert kisebbmértetű politikai tetteket végeznek nap nap után. Megtanulják vezetni a járóművet, a melynek gépezetét, minden egyes részét, erejét és gyengéit apróra ismerik. Az állami élet föltételeire, a politikai sikernek akadályaira és árára a tapasztalás oktatja őket. Így szert tesznek arra a politikai képességre, a mely nélkül a szabadságot jóra nem fordíthatni.

A nemzet vezérlő elemei nem a maguk szeszélyeinek és érdekeinek szolgálnak, mint a függetlenné vált hűbérúr, hanem felelősség terhe mellett az ország törvényeit és a király jogos akaratát hajtják végre. Nem gyakorolnak pusztán jogot, de kötelességet is teljesítenek. Az angol békebíró, a sheriff, a magyar főispán és a szolgabíró fegyelemhez szokik, nem érzi magát a törvény és a rend fölött állónak, mint a francia herezeg vagy gróf. Ezért lehet az a társadalom, a melyből kikerül, egy rendezett állam éltető lelke, ezért képes önmagát kormányozni.

De másfelől nem szolgálnak egy mindig nyakukon levő egyén szeszélyeinek, változó és kapkodó parancsainak, mint a francia kispolgár, a ki a szomszédos várúr hivatalnokává lesz, hanem az országos törvényeknek és a király jogos akaratának. A törvényeknek engedelmeskedve, még feljebbvalóikkal szemben is önálló maradhatnak. Hozzájárul, hogy a birtokon és a társadalmi álláson alapuló függetlenséget viszik magukkal a hivatalukba, s így hatalmuk és

önérzetük megvédi őket attól, hogy felsőbb parancsoknak vakon engedelmeskedjenek. Szolgálat közben is megóvják méltóságuk tudatát, a szabad fejlődés ezen fontos kellékét.

A társadalom nem oszlik meg, mint Franciaországban történt, olyanokra, a kik politikai munkára képesítvék, de szolgálalkúek, s olyanokra, a kik függetlenek ugyan, de megbízhatatlanok és rakonczátlankodók. A birtokon és a tekintélyen alapuló függetlenség egyesül a munkabírással és a fegyelemmel.

Nincs a nemzetnek osztálya, a mely oly magasan állónak érezné magát, hogy restelne szolgálni, a mely a fegyelemnek bizonyos mértékéhez ne szoknék, s a hatalom és szabadság vágya mellett ne tenne szert gyakorlati politikai felfogásra. Sem az állami érdekek parancsait megtagadó és égbetörő királyi becsvágy, a mely a continens nagy hűbéreseit hevítette, sem a szabad államra nézve épp oly végzetes másik tulajdonság, a szolgálai engedelmesség és megalázkodás, a melyre az élet kegyetlen iskolája tanítja a polgárokat, nem fejlődhetik ki.

A királyi kormányzat további nagy eredménye, hogy ébren tartva a nemzetben az egység érzetét, az önkormányzat másik előfeltételét is létrehozza.

Kárba vész minden tulajdonság, ha nem párosul az együttes, a közös munka, a szövetkezés képességével. A társadalom, a melynek különböző elemeiből kiveszett az összetartás, az egység érzete, önmagát nem bírja kormányozni, nagyot nem alkothat.

Ezért megmérhetetlen becsű Angliára és Magyarországra nézve, hogy a királyság hatalma olyan állapotokat teremtett, a melyek a társadalom különböző osztályainak egyenlőtlenségét nem engedik annyira elfajulni, hogy gátja legyen a közös munkának.

A király nem elég erős reá, hogy a főurakat megtörje ;

de annyi ereje van, hogy mellettök a többi osztálynak tért nyisson.

A nagyok is támaszt keresnek a király ellenében az alattuk álló társadalmi rétegekben, s részt juttatnak nekik jogaikból.

Vállvetett közös munkához szoknak a társadalom elemei. Osztozkodnak a király szolgálatában. A munka és a rangsor különböző fokozatainál fogva szükség van mind-egyikökre.

Az állam iránt tartozó kötelességek a társadalom különféle rétegeit időnkint tartott gyűlésekben és állandó hivatalokban egyesítették. Más alakban történik ez nálunk, mint Angliában, mindkét rendszernek azonban megvolt az a nevezetes hatása, hogy egyenlő, közös kötelességeket rótt a különböző osztályokra.

Angliában kezdetben tágkörű gyűlések intézik el a közigazgatás javarészét. Később ez megváltozik. Az angol-szász county court helyett, a hol ügyei intézése végett a vidék összes lakossága összegyűlt, a tennivalókat rendről-rendre egyes hivatalokra és kisebb számú jurykre bízzák. Mivel azonban ezeket az állásokat a társadalom különböző elemeivel töltik be, s a constabeltől és a békebirótól a vice-countig és a sheriffig terjedő körben a gentry és a főnemeség ugyanannak a nagy föladatnak a szolgálatában áll, s együtt intézi az állam mindennapi ügyeit, az újabb rendszer is együttes működésre szoktatja a társadalom különböző elemeit.

Nálunk a közigazgatás fejlődése megfordítottja az angolnak.

Eleinte a király hivatala végzi a közigazgatást; a XIII. század óta megalakuló vármegyei közönség azonban lassankint tért kezd hódítani, s a középkor végén már nagy a hatásköre, háttérbe szorítja az egyéni hivatalokat.

A törvények pártatlan és szigorú végrehajtása céljának talán inkább felelt meg az angol rendszer. De a miénk a társadalom különféle elemeit sűrűbb összeköttetésbe hozta egymással. A vármegye közgyűlésén teljesen egyforma joggal és együtt döntenek a közügyekben a hatalmas urak és a szerény köznemesek. A hivatalokat nálunk is megosztják egymás között a rendek: a főurak a főispánok, a köznemesek az alispánok és szolgabírák.

A központban is együtt dolgoznak mind a két államban az osztályok.

E részben Angliában a normannok óta rosszabbodik a helyzet, mert a régi általános nemzeti gyűlést, a melyben minden szabad ember részt vehetett, egy osztálynak, a korona közvetlen hűbéreseinek a gyűlése váltja föl; de már a XIII. században az osztályokat egyesítő nemzeti gyűlés visszafoglalja a helyét. Ez időnek korszakot alkotó reformja óta egy házban ül és egyenlő jogú a leghatalmasabb lordnak a fia a gentryvel és a városi mesteremberrel. Mind-egyikök egyformán communer. A county küldöttje nem képvisel csupán egy osztályt, egy érdekcsoportot, hanem az egész megye egységes elemeit, a mi bennök a közérzület egy nemét fölkelti. A választás actusa maga a számottevő összes elemek közös szervezetét és tevékenységét teszi szükségessé.

Nálunk a főrendek és a nemesek együtt egy közjogi testületet alkotnak. Ha idők jártával rendszeren külön is tanácskoznak, határozatot az egész koron át csak egyértelemmel hozhatnak. Kettéválásuk, a mely Angliában állandóvá lesz és az alsóház mellé a lordoknak tőle független házát állítja, Magyarországon még csak eredőben van, úgy hogy e részben is az intézmények nálunk közelebb juttatják egymáshoz a nemesség különféle elemeit, mint Angliában.

A királyok szűkebb tanácsában is találunk épp úgy Angliában, mint nálunk, a főurak mellett köznemeseket.

Nagy következkésekkel járt, hogy az állam parancsait a társadalom különféle elemei egyenlő jog alapján és egyformán gyakorolt ellenőrzés mellett együtt hajtották végre.

Az a hatalmas főúr, a ki a köznemesekkel ugyanabban a testületben ül s benne akaratát a legbiztosabban úgy bírja érvényre juttatni, ha vele egyenlő jogu társait vezetni képes, jelentőséget kénytelen nekik tulajdonítani és velök számolni tartozik. Szava súlyának egyik föltétele, hogy bánni tudjon az önérzetben vele versenyző gentryvel, illetőleg nemessel. Ez meg hozzászokik, hogy kövesse, a nélkül, hogy szolgálja, a nélkül, hogy egyenlőségének érzete csorbuljon.

A különféle elemek egymáshoz való viszonyára jelentékeny befolyása lehetett annak is, hogy mivel mindnyájan helyet foglaltak az állam hatóságai között, s mivel a király erős keze el tudta érni, hogy ezen hatóságoknak, tekintet nélkül azon egyének rangjára, a kik betöltötték, mindenki alája legyen rendelve, gyakran történt meg, hogy a leghatalmasabb úr büntetés terhe mellett engedelmeskedni tartozott szegénysorsú szomszédjának, ha ő kezelte a közhatalmat. Angliában is, nálunk is ez ellen védekeznek a nagy urak; de sem ott, sem itt nem sikerül azt a kiváltságot megszerezniök, hogy minden ügyben és kizárólag a magukkal egyranguaknak hatósága alá tartozzanak. Angliában ugyan a peerek bizonyos ügyekben csak peerek foruma elé idézhetők, s egyesek nálunk is megszerzik azt a kiváltságot, hogy egyenesen a király hatósága alá jutnak; de általános szabály marad, hogy mindenki egyformán tartozik engedelmeskedni az országos hivatalok törvényes parancsainak. A franczia vagy a német kiváltságos urak elviselhetetlen megalázásnak tartották volna azt, a mit a leghatalmasabb lord és a legbüszkébb magyar oligarcha megszokott. Az utóbbiaknak ezen szerényebb állása erejük-

nek forrásává lett. Nem támadhatott bennök az a gőg, a mely képtelenné tette volna őket olyanoknak a vezetésére, a kik nem voltak közvetlen alárendeltjeik, s a mely megakadályozta volna, hogy kisebb rangu, de önálló férfiak velök szövetségre lépjenek. A nemzet szabadságára nézve megbecsülhetetlen értékű volt, hogy a leghatalmasabb osztály nem szakadt el a többitől.

A középkorban az állam legjelentékenyebb tényezője az arisztokratia volt. Franciaországban ez a legnagyobb erő azon iparkodik, hogy önmaga számára, sőt külön-külön az osztály egyes tagjai számára olyan kiváltságokra tegyen szert, a melyek az egységes állam eszméjével is ellentétben vannak. Ez az erő tehát nem productiv, hanem destructiv. Angliában és nálunk az arisztokrátiában ilyen arányú önzés nem keletkezhetett. A királyság meggátolja kifejlődését. A főnemesség ugyanazok alatt a törvények és hatóságok alatt állva, mint a többi szabad ember, arra törekszik, hogy a maga befolyása alá juttassa az egész államot. A nemzet legnyomatókosabb ereje a többi erőt maga köré gyűjtve, önérdekből a közjogot úgy iparkodik kiépíteni, hogy szintén az ő érdekében benne a többi elemnek is tér nyílják. Nem lévén elég ereje arra, hogy tagjainak prédájává tegye a souverainitást, azon dolgozik, hogy szabadságát biztosító közjog útján védje meg érdekeit.

Az állam egységes szervezetének megfelel a társadalom belső alakulása is. A királyi hatalom és az osztályokat az ország ügyei intézésében egyesítő állam azzal a hatással vannak, hogy a különböző elemek nem szerveződnek előjogok és előítéletek szerint egymástól különváló kasztokká.

Míg Franciaországban és Németországban a királyság gyöngesége korában a nemzet különféle rétegeinek szervezete között össze nem egyeztethető ellentétek keletkeznek, Angliában és nálunk a királyság ezt meg tudja

akadályozni. Amott egyesek fejedelmi hatalmat és rangot szereznek; családjuk örök időkre kiemelkedik az alattvalók tömegéből. A souverainitás attribútumait elsajátított francia vagy német nemes utódja, a feudális hierarchia különböző lépcsőfokain elhelyezkedett herceg, gróf, báró akkor is megóvja fejedelmi származásának és rangjának kevélységes érzését, midőn a vele járt hatalom megszűnt. Az ősök előjogainak legparányibbjá sem mulik ki emlékezetökből. Az egyenlőség és egymáshoz tartozás érzése csak az egészen egyenrangú családok között van meg. A kinek valamivel régibb a czímere, több az őse, mint a másiknak, a kinek elődei a souverainitásnak valamivel több attribútumát tudták megszerezni, a ki a feudális rangfokozaton valamivel közelebb áll a legfelsőbb hűbérúrhoz, előjogot követel magának a többiek fölött. Nem szeret velök társalogni, kerüli velök a családi összeköttetést, a vér vegyülését. Előjogai gyengítik, mert elkülönítik a többitől. A nemesség egységét is megbontja a jognak és a politikai állásnak a hűbérrendszer idején keletkezett individualizálása.

Angliában és nálunk a királyság megakadályozta a közjogok ezen különböző mértékű elsajátítását és a társadalomnak vele járó megoszlását.

Különböző szervezetű ugyan az angol és a magyar társadalom, de közös vonásuk a királyság hatalmától föntartott egységek.

Angliában a nemes és nem nemes közötti éles ellentétet is elsimítják.

A város ott már autonom jogokat szerzett, a polgár tagja a törvényhozó testületnek és benne együtt ül a lord családjával, midőn nálunk még a nemesnél kezdődik a világ.

A pór Angliában is ki van zárva az állami hatalomból s mint nálunk a földbirtokos felsősége alatt áll; e korszak végével azonban ő is felszabadul.

Anglia ezen előnyét nálunk a nemességnek bensőbbé alakult egysége ebben a korban még kielégítően pótolja.

Nálunk a főrendű csupán vagyon és befolyás dolgában különbözik a köznemestől, s nem jogilag elismert külön statusnak a tagja.

Angliában több ennél. Egyesek örökjogon a király tanácsában ülnek, czímmel bírnak, s némely esetben a velők egyenlők biráskodása alá tartoznak. Habár nekik sincs a többiétől eltérő vagyon- és örökjoguk, a szokás útján mégis elérik, hogy birtokaik osztatlanul szállanak nemzedékről nemzedékre. Nálunk a birtokok megoszlanak s ezért a családok csak nehezen őrizhetik meg fényüket. Gyakran szállanak a legmagasabb állásból a szerényebb életviszonyok közé. Sűrűbb az anyagcsere a nemesség különféle rétegei között, mint Angliában. De mivel az angol peerek előjogai nem terjednek ki az egész családra, s a leghatalmasabb lord fiatalabb fia és testvére a gentry tagja, e kiváltságok nem fojtják el az osztályok összetartásának érzetét, mint a francia és német nemesi előjogok, a melyek egész családokat a többitől örök időkre elválasztanak.

A királyság hatalma tehát Angliában és nálunk oly közállapotokat teremt, a melyek a szabadság fejlődését mozdítják elő.

A királyságnak meg kell osztania jogait azzal a társadalommal, a melynek egységét fönn tudta tartani.

Olyan erőt hoz létre, a melylyel számolnia kell, a melynek befolyása alól magát kivonni nem képes. Megvannak a régi önkormányzati intézmények, a nemzetet szabad szellem lengi át, politikai képzettségre tesz szert, s eléggé egységes arra, hogy különböző elemei közérdekekért és közjogokért egymással szövetkezzenek.

A király minden ereje a vagyonos és önálló társadalmon alapul.

Mindezeknél fogva el nem kerülheti, hogy hatalma korlátolt legyen.

A társadalom vezető elemeinek befolyása alól az államot nem emancipálhatja. Korán jogot kell nekik adnia, a szerzett jog megerősödik és terjeszkedik is, míg a helyzet, a melyből eredt, változatlan marad, míg a királynak elég az ereje, hogy a nemzet egységét megvédje, de nincs rá módja, hogy a szabad társadalom közreműködése nélkül kormányozzon.

Midőn pedig a középkor végén a hatalmi viszonyok a királyságra nézve kedvezőbbé alakulnak; midőn a hivatásos katonával a békés életmódhoz szokott polgár már nem bír megmérkőzni; midőn a burokratia hatalmának már megvannak az előfeltételei és utánczásra buzdító példái: a közszabadságra nézve eme veszélyes időkben a királyság nem közös nemzeti hagyományokban szűkölködő, szétszaggatott társadalommal találja magát szemben, mint a francia király, hanem nemzeti intézmények útján az önkormányzathoz beletanult és vállvetett munkát végző olyan egységgel, a mely alkotmányos befolyásának megóvása érdekében az új állapotnak megfelelő új biztosítékokat alkotni képes.
